

Péterfy Gergely *A kitömött barbár* című regénye a 2014-es könyvhétre jelent meg, és azóta azon kevés kortárs irodalmi művek egyikévé vált, melyek szélesebb körben is sikeresek lettek – ami igen örvendetes fejlemény. A szerző nemrégiben megkapta az év legnagyobb szépirodalmi teljesítményéért járó Aegon-díjat, vagyis az olvasóközönség mellett a szakma is igen magasra értékelt a könyvet, amit a róla megjelent számos kritika is megerősít. Ennyi idő távlatából már ki lehet jelenteni, hogy si-

Deczki Sarolta 49

OLÜMPO SZ MUCSÁN

Péterfy Gergely:

A kitömött barbár

kersztoriról van szó – ami különös ellentmondásban van a regény főhőse, Kazinczy Ferenc életének történetével. Mindenesetre talán még nincs veszve minden, ha egy napjaink számára is igen tanulságos kudarc történet sikeressé tud válni azon a földön, ahol a Kazinczy-féle figurák fölé rendre korlátolt, műveletlen, ostoba fajankók kerülnek.

A regényről az elmúlt időszakban számos kritika született, az ÉS-kvartettben is terítékre került, blogokban is írtak róla, szóval kritikai visszhangban nincs hiány. A népszerűsítésben maga a szerző is aktívan részt vett; számos interjút adott, valamint a közösségi médiával is ügyesen bánt. Mindez annyiban megkönnyíti a már másodreceptióba tartozó kritika feladatát, hogy azt már nem kell elmesélnie, hogy miről szól a regény. Annyiban viszont jócskán meg is nehezíti, hogy számos kiváló kolléga után már igen nehéz bármi újat és relevánsat mondani, továbbá a másodrecenzensre hárul a vélemények összegzésének nem mindig hálás munkája is.

Jelen esetben ez mégis érdekes feladat volt, hiszen egyrészt remek regényről van szó, másrészt pedig remek kritikusokról, akik írtak vagy éppen beszélgettek róla, vagyis a receptió átböngészése a kortárs kritika szempontjából is igen tanulságos. Már csak azért is, mert a regény néhány kritikus számára Kazinczy életműve és kora ismerős terep, vagyis nem okoz gondot számukra, hogy azonosítani tudjanak szereplőket, eseményeket, valamint észrevegyék a különbséget a fikció és az irodalomtörténet között. Szilágyi Márton¹ és Tóth Orsolya² kritikái kifejezetten irodalomtörténeti szemmel olvassák a regényt, valamint Margócsy István³ is mozgósítja a tárgyra vonatkozó ismereteit az ÉS-kvartettbeli beszélgetés során. Valamennyien rámutatnak arra, hogy a fikció és a valóság számos ponton elcsúszik egymástól; például Angelo Soliman és Kazinczy barátsága nem volt olyan mély, mint a regény szerint, Török Sophie alakjából is sok minden hiányzik (többek között

a nyolc gyereke), a Martinovics-összeesküvéssel s annak résztvevőivel kapcsolatban is jócskán vannak fehér foltok, az meg egyenesen jogi abszurdum volt, hogy Ferencet kiengedjék a börtönből akkor, amikor barátját kipreparálták. Károlyi Csaba ezek kapcsán jegyezte meg a beszélgetésben, 50 hogy „a Kazinczy-kutatók most biztosan vakargatják a fejüket”,⁴ mire Margócsy így válaszolt: „Dehogyan vakargatják. Nincs azoknak egy érdekes regénnyel semmi bajuk.”⁵ A regény erénye nem feltétlenül a történeti hitelesség (bár más típusú hitelességgel már vannak gondok), hanem az, hogy kiszabadította Kazinczyt a közoktatás gettójából, és élő, eleven figurává tette, aki húsbavágó kérdéseket tud feltenni a mai olvasónak is.

Cseles, és több szempontból is nagyon praktikus megoldás az, hogy *A kitömött barbárnak* nemcsak a nyelve, hanem a szemlélete, vagy csúnyáiban mondva: világképe is mentes az archaizálástól – ahogyan erre több kritikus is rámutatott.⁶ Ezzel egyrészt könnyebben befogadhatóvá és eladhatóvá válik a Kazinczy Ferenc hányattatásairól szóló könyv, s ez sem utolsó szempont. Gács Anna utalt továbbá arra,⁷ hogy angolszász nyelvterületen már régóta nagy népszerűségnek örvendenek azok a könyvek, melyek olvasmányosan dolgoznak fel egy történelmi kort vagy szereplőket, és az olvasótól nem igényelnek különösebb felkészültséget. Ez a műfaj viszonylag ritka mifelénk, holott *A kitömött barbár* sikere is mutatja, hogy igény bizony lenne rá. Talán minden túlzás nélkül kijelenthető, hogy a magyar felvilágosodás kora, valamint Kazinczy Ferenc alakja nincsenek jelen a mai köztudatban, többnyire a sürgősen felejtésre ítélt iskolai tananyagokból ismerősek, a nagy nyelvújító pedig sokkal inkább a nevét viselő budapesti utcáról, mint életművéről híres manapság. Péterfy Gergely azonban mintegy feltámasztotta, életre keltette Kazinczyt, és színesen, élvezetesen mesél egy olyan történelmi korról, mely a magyar művelődéstörténet nagy korszakai közé tartozik, mégis elég keveset tudunk róla.

Másrészt pedig azért remek megoldás a régmúlt eseményeit mai nyelvünkön, mai előfeltevéseink, tudásunk mozgósításával elmesélni, mert ezáltal a történet távlatot nyer: jelenünket a múlt tükrében, múltunkat pedig a jelen perspektívájából segít megérteni. Kazinczy Ferenc története csupán első megközelítésre tűnik kulturális ínycsalatnak, noha inkább – a kulináris hasonlatnál maradva – szigorú diéta, hiszen egy csomó olyan dologra reflektál, melyek mai önértésünk számára is égető problémát jelentenek. A regénynek ezt a tendenciáját minden kritikusa kiemelte, hiszen nem is lehet nem összehasonlítani a Zemlénben Olümposzt⁸ építeni kívánó Kazinczy figuráját és a magyar huszadik-huszonegyedik század számos muszáj Herkulesét. A párhuzam tehát elég kézenfekvő, sőt, tán még azt sem túlzás kijelenteni, hogy szájbarágós, ami ad egy kis tendenciózus mellékízt a történetnek – ha a jelen felől nézzük. Csakhogy azért is nagyon trükkös a regény,

mert nincs egyértelmű nézőpontja: az értelmezési horizont ide-oda mozog a múlt és a jelen között, és ami az utóbbi szempontjából didaktikusnak tűnhet, az a korabeli események között már nem az. Vagyis az értelmezési lehetőségek finom mozgásáról van szó: a jelentések nem csupán referenciájukra, hanem egymásra is utalnak, így hozva létre bonyolult 51 játékot a múlt és a jelen között.

Hiszen a nyelvnek, a világszemléletnek köszönhetően nem tudjuk egyértelműen történelmi regényként sem olvasni, holott témája szerint oda lenne besorolható. Ahogyan több értelmező is írta, a regényben olyan teoretikus és morális kérdések fogalmazódnak meg, melyek jelenünk számára izgalmasak, sőt, egyáltalán csakis a jelen tapasztalati horizontjából vethetők fel; mint például az idegen vagy a test kérdése, melyek a kortárs kultúra- és társadalomtudományok sztártémái (Péterfy Gergely maga is utalt arra egy vele készült interjúban, hogy tudatosan használ fel kurrens elméleteket a műben). Ha innen nézzük, akár azt is mondhatjuk, hogy Kazinczy története afféle régiségbeli, egzotikus illusztráció nyugtalanító kérdéseinkhez, ha meg amonnan, akkor azt, hogy ezek a kérdések mintegy kiemelik a szüzsét a maga természetes idejéből, hiszen olyan távlatok felé nyitja meg, melyek abban a korban egyszerűen nem léteztek.

Ebből a szempontból is háttorzongató Angelo megnyúzása és kipreparálásának jelenete. A felvilágosodás korában még nem volt jogilag kodifikálva, ki számít embernek és ki nem. A bécsieket műveltségével és felvilágosultságával megszegyenítő Angelo Soliman már pusztán létezésével is minimum talányt, de inkább botrányt jelentett, és a számára kijelölt hely inkább az ember–nem ember határ senkiföldjén található, mintsem az otthonosnak és ezzel normálisnak tartott társadalomban. Soliman bőre fekete színű volt, valahol Afrikában, a távoli, egzotikus és vadnak tekintett kontinensen született, vagyis pusztán létezésében a szó szoros értelmében vett mást, idegent testesíti meg. Az idegent, aki nem tartozik az Azonos rendjébe (a Foucault-i klasszifikáció szerint), ezért vagy a társadalomból kítaszítva, vagy jobb esetben megtűrtként létezhet, de semmi esetre sem illeti meg azonos bánásmód s azonos jogok, mint azokat, akik megfelelnek az adott társadalom normaképzeteinek. Angelónak még viszonylag szerencséje is volt, hiszen idegensége, radikális mássága ellenére többé-kevésbé befogadta a korabeli bécsi társadalom, noha folyamatosan éreztették vele, hogy más. A nők pedig kifejezetten bolondultak érte, kivételes műveltsége és intellektusa pedig hamar a bécsi szellemi arisztokrácia kiemelkedő alakjává tette. Az adott korban aligha lehetett volna többet kihozni eleve hátrányos helyzetéből.

Csak hogy lehetett Angelo bármilyen okos, művelt, vonzó férfi, azt a határvonalat nem tudta átlépni, ami – mint mindig ingatag helyzetű, megtűrt

barbárt – elválasztotta attól, akit teljes értékű embernek tekintenek. Tanul-
ságos e szempontból maga a barbár megnevezés is, hiszen az ókori görögök-
nél ez az 'ember' ellenfogalma volt, vagyis olyan lényt jelöltek vele, aki
52 hasonlít az emberhez, de aszimmetrikus viszonyban van vele, és a fo-
galom használatában „egyoldalúság és egyenlőtlenség” figyelhető
meg.⁹ Az idegen ki van zárva a többségi csoport öndefiníciójából, ami
„nyelvi kifosztást jelent, gyakorlatilag pedig felér egy rablással”.¹⁰ Angelo
ingatag társadalmi státusza azonban mindaddig nem jelentett komoly veszélyt számára, amíg a bécsi udvar egy érzéketlen és agresszív gesztussal ki
nem jelölte Angelo helyét: a Bécsi Természettudományi Múzeumban, az egzotikus jóságok között. Ahelyett, hogy halála után hagyták volna békésen eltemetni, a mindig az elfogadás-eltaszítatás határán mozgó idegent a gőgös udvar végül önkényesen magának követelte. Vagyis mintegy leigázta, meghódította a halott testet, hiszen a múzeumban való elhelyezés nem a befogadás, hanem a megerőszakolás gesztusa. Ezzel az udvar dehumanizálta a szabadkőműves feketét, vagyis helyét nem csupán az idegenek, de az embernek nem tekintett lények között jelölte ki.

Itt szeretnék visszautalni arra a játékra, amely a jelen és a múlt jelen-
tészrétegeinek egybefonódása révén áll elő a regényben, elvégre Angelo bőrének kisajátítása a huszadik század egyik legnagyobb morális botrányára is utalhat: a zsidók üldözésére, tömeges meggyilkolására és testük ipari célú felhasználására. Az emberi testből készült szappanra és az emberi bőrből készült lámpaernyőkre. Arra, amikor az ember megfosztatik ember-mivoltától, és egy radikális határsértéssel, transzgresszív aktussal kilökik az emberi kultúra és civilizáció teréből, ahol kodifikálva van, hogy mi az, amit embernek tekintett lényekkel tilos megtenni: nem lehet megenni, testének részeit felhasználni stb. Ez a másik létének radikális tagadása. Ez azonban a huszadik század emberének tudása és morális alapállása (jobb esetben), a korabeli bécsi udvar részéről ez még inkább durva hatalmi túlkapásnak tűnt, mintsem annak, hogy önként jelentkezett volna ki morális rendünkből. Csakhogy az elismerés – Hegel nyomán – kétpólusú, dialektikus folyamat, melynek során a felülkerekedő csoport épp olyan mértékben fosztja meg önnön magát az elismeréstől, amennyire a maga alá rendelt csoportot. Vagyis a másik el-nem-ismerése az agresszor számára saját maga kirablása, el nem ismerése is egyszerűsre. De ez a megalázotton persze már nem segít.

Kazinczy Ferenc sorsa számos ponton érintkezik Solimanével – ahogyan erre a kritikusok rá is mutattak; kiemelve azt a kulcsfontosságú jelenetet is a regényből, amikor a két idegen, „barbár”, saját nemzetének hagyományos viseletében grasszál a Grabenen a bécsiek nem kis megrökönyödésére. Kazinczy éppúgy hiába küzd az elismerésért hazájában, a tizenhetedik századi Magyarországon, mint Angelo Bécsben. A regény nagyon érzékletesen

és aprólékosan számol be azokról a harcokról, melyeket az értetlen, és csak jobb esetben közönyös, de inkább rosszindulatú rokonokkal, hatóságokkal, parasztokkal és nemesekkel vívott a Kazinczy házaspár. Sőt, Ferenc már a házasság előtt kénytelen volt elszenvedni egy olyan büntetést, mely évekre megfosztotta szabadságától. A regényből nem derül ki, mi volt a szerepe a Martinovics-féle összeesküvésben, arról azonban részletes beszámolót kapunk, hogyan került a kufsteini tömlőcbe, és ott hogyan próbálkozott ép ésszel túlélni a fogságot.

53

A képzeletbeli kastélyt voltaképpen mindazon dolgok szimbólumának tekinthetjük, melyek Kazinczy Ferenc számára egy magasabb rendű szellemiséget, kultúrát és életet jelentettek. Miközben ugyanis a magány marcangolja a börtönben, képzeletében felépít egy kastélyt, melynek könyvtárában Goethe, Horatius, Vergilius művei sorakoznak, mennyezetét freskók díszítik a számára kedves jelenetekkel. „Elmebeli kőművességnek” nevezte ezt a szellemi munkát, mellyel a zezugos kastélyt fejben tégláról téglára felépítette. Ezzel az építkezéssel párhuzamosan fordított – papír és egyéb eszközök híján szintén fejben – Sallustius, s a lefordított sorokat a képzeletbeli kastély polcain helyezte el. A kastély menedéket jelentett a várfogságban sínylődő Ferenc számára, aki kénytelen volt végignézni, hogyan örülnek meg rabtársai, és hogyan alakulnak át „egy kupac visító hússá, míg végül nyammogó, katatón örüllté nem válnak”. Kazinczy számára a köznapi körülmények között akár az örültség tünetének is tekinthető „elmebeli kőművesség” gyakorlása jelentette azt a menedéket, mely iszonyú szellemi és lelki erőfeszítések árán megóvta ettől a sorstól.

Csakhogy a rab fogságából kiszabadulva is kénytelen volt rádőbbsenni arra, hogy az ő igazi lakhelye, igazi kastélya nem e világon van. Hiába próbálja megvalósítani álmait; nem csupán fejben, hanem valóságosan is felépíteni vágyai lakhelyét, kísérlete kudarcba fullad az adott körülmények között. A Széphalomra épített házat trehányul tervezték meg, és hamarosan elkezdett omladozni, és ezzel párhuzamosan a házaspár anyagi helyzete is egyre aggasztóbb lett. Kénytelenek voltak eladni a drága hangszereket, a könyveket, az elegáns ruhák tönkrementek, a példaképül szolgáló német írók és feleségeik képei lepotyogtak a falról, a gyerekeket pedig kénytelenek voltak rokonokhoz küldeni. A pusztulás megállíthatatlanná vált. Kazinczynak szembesülnie kellett azzal, hogy a zempléni Mucsán nem lehet Olümposzt építeni, csak fejben. A valóságos viszonyok között az általa elképzelt élet nem csupán hóbortosnak, de kifejezetten veszélyesnek tűnt, és lassan mindenki ellene fordult.

Ráadásul az adott helyzetben a házaspár életmódja inkább tűnt életidegen, kimódolt stratégiának, a példaképek mesterkélt utánzásának, mintsem

saját, autonóm gesztusnak. A Kazinczy házaspár nem csupán a sekélyes körülmények rabja, hanem tulajdon görcsös – talán mondhatjuk így – sznobizmusának is. Egész életüket valamilyen megtervezett rend, regula szerint rendezték

54 be, és minden cselekedetük mértéke az volt, hogy „milyen messze rugaszkodunk általa a barbárságtól, s az a remélt publikum, amely a jövőből figyel bennünket, mire tapsol, s mikor kezd el unatkozni”. Péterfy Gergely azt nyilatkozta valahol, hogy a regény vezérmotívuma a szabadság, márpedig a fentebbi idézetből is kiderül, hogy Kazinczyék nem szabadok: nem csupán a mostoha körülmények foglyai, hanem saját fantazmagóriáié is. Mivel egész életük a körül forog, hogyan tudnak minél messzebb rugaszkodni a barbárságtól, ezért voltaképpen egész életüket a barbárság determinálja. Valamint egy elképzelt publikum, amelynek játszanak – tehát valójában soha nem a saját életüket élik. Kazinczy számára tragikus módon a szabadság egyetlen lehetőségét a börtönben elképzelt kastély jelenti.

A csak képzeletben létező kastély ellenpontja azonban egy nagyon is valóságos szoba, amelynek a létezését Ferenc minden erejével igyekezett elfelejteni; „bejáratát már rég elfalazta, a folyosót elsötétítette, és minden lehető módon, amire az elme csak lehetőséget nyújtott, akadályozta az odajutást”. Az elfalazott ajtót belülről a vérre szomjazó Minotaurusz feszegette, egy szörnyű és gyötrelmes titok, mely élete végéig rabbá tette. A két építmény ontológiai státusza egymás tükörképe: az egyik csak a képzeletben létezik, és Ferenc mindent elkövet, hogy a valóságban is létrehozza, a másik ellenben nagyon is valóságos, ám ezt erőnek erejével el akarja felejteni, ki akarja törölni. Hiszen a történetet mesélő Sophie többször is utal arra, hogy leírhatatlan és kimondhatatlan titokról van szó, amit Ferenc már csak a halálos ágyán osztott meg vele. A feleség egészen addig nem hallott még Angelo Solimanról.

A halálra készülve Kazinczy felfedi felesége előtt legrejtettebb titkát, mintegy örökösévé téve az asszonyt, aki aztán az egész világnak elmeséli a történeteket. Az elhallgatásnak és a beszédnek érdekes játéka ez, hiszen Sophie többször is nyomatékosan utal arra, hogy Ferenc számára az egész esemény kimondhatatlan, nem lehet szavakba foglalni, sőt, mintha minden, a nyilvánosságnak szánt verbális megnyilvánulása valamiféle pótlék lett volna, mintha azért beszélt volna minden másról, hogy Angelo megnyúzásáról ne kelljen beszélnie. Ugyanakkor pedig folyton szorongott is amiatt, hogy ehhez a titokhoz képest semmi sem elég érdekes, és minden, amit ír, „érdektelen, nem fontos, perifériális, vidéki, alacsony rendű, barbár”. Ez a minden márpedig nem csekélyebb dolog, mint maga a Kazinczy-életmű, ami a fentebbiek szerint a pótlék szerepét töltötte be.

Másrészt pedig a fegyver szerepét, hiszen Ferenc a nyelv által akarta legyőzni környezetét. Hiszen „megtapasztalta már, milyen az, amikor másvalakik beszélnek el, az ő idegen és hideg nyelvükön, hogy mit tett és milyen

szándékkal” – visszautalnék itt a Koselleck által leírt „nyelvi kifosztásra”. A bécsi udvar kezében a nyelv is eszközzé vált, amivel megfoszthatja az embert nem csupán szabadságától, hanem identitásától is. Ferenc egész életén keresztül a nyelvet akarta visszavenni, a nyelv által a saját szabadságát és identitását, és a nyelv által legyőzni nem csupán a bigott és 55 korlátolt udvart, hanem Mucsát is. A szabadságért, a szabad identitásért és a nyelvért vívott háborút az udvar végül azzal nyerte meg, hogy egy olyan eseményben való részvételre kényszerítette Kazinczyt, mely mélyen traumatizálta, s melyet nem tudott elmesélni, nem volt hozzá nyelve. Amikor végül mégis sikerült elmesélni élete legtitkosabb és legszemélyesebb történetét a feleségének, akkor nyerte vissza a szabadságát. Csakhogy akkor már késő volt.

Ferenc történetét aztán Sophie meséli el, az ő monológjából értesülünk minden titkos és kevésbé titkos mozzanatról, melyben terjedelmes részt foglalnak el a szó szerint idézett visszaemlékezések Ferenc szavaira. A regény kritikai recepciójában nagyjából konszenzus uralkodik arról, hogy ez a narrátori pozíció sem nem túl hiteles, sem nem egészen reális, és én ezzel teljesen egyetértek. Mint ahogyan azzal is, hogy „kérdés marad az is, hogy redukálható-e egy teljes élet magyarázata egyetlenegy titokra, valóban és teljességében megérthető-e Kazinczy Ferenc tragédiája az Angelóé révén, ahogy arról a történetmondás kíván meggyőzni.”¹¹ Vajon nem arról van-e szó, hogy, mint ahogyan Kazinczy a publikum előtt játszik, és minden erejével azon van, hogy érdekesnek láttassa magát, hasonlóképpen játszik velünk az író is: azért rejt el egy titkot az író életében, hogy aztán majd jól megtalálhassa? S közben folyamatosan fenntartja az olvasóban a feszültséget, hiszen számos utalást tesz arra, hogy hatalmas, rettető titokról van szó, mely kulcsot kínál Kazinczy életéhez, vagyis igyekszik meggyőzni minket arról, hogy valóban nagyon érdekes dolgokról van szó.

Bevallom, én nem tudtam a narrátori intenciók szerint olvasni a regényt, vagyis számomra nem a titok miatt volt érdekes. Ezt a kicsit is vájt fülű olvasó már amúgy is sejthette, ezért az egész dramaturgia számomra meszterkéltnek tűnt. De azt is bevallom, hogy ez nem zavart annyira, mert a regény éppen elég érdekesnek tűnt számomra a titok nélkül is. S nem csupán érdekesnek, hanem okosnak, jól megírtnak, igen tanulságosnak – mindenképpen méltónak a megkapott díjra. (*Kalligram, Pozsony, 2014*)

¹ SZILÁGYI Márton, *Egy preparátum titkos élete, Kalligram*, 2014/október.

² TÓTH Orsolya, *Apropó, Kazinczy!, Jelenkor*, 2015/május.

³ ÉS-kvartett (Gács Anna, Károlyi Csaba, Margócsy István és Visy Beatrix részvételével), *Élet és Irodalom*, LVIII. évfolyam, 45. szám, 2014. november 7. <http://www.es.hu/es-kvartett;2014-11-07.html> (a letöltés ideje: 2015. júl. 3.)

56

⁴ *I.m.*

⁵ *I.m.*

⁶ GYÖRFFY Miklós, *Pályám képzelt emlékezete, Jelenkor*, 2015/május; SZILÁGYI Márton, *i. m.*; ÉS-kvartett; ÚJVÁROSI Emese, *Idegen testek, Holmi*, 2014/július (<http://www.holmi.org/2014/08/ujvarosi-emese-idegen-testek-peterfy-gergely-kitomott-barbar>, a letöltés ideje: 2015. júl. 3.); KERESZTESI József: *Kilépés a múzeumból* = <http://www.litera.hu/hirek/peterfy-a-kitomott-barbar> (a letöltés ideje: 2015. júl. 3.).

⁷ Ld. ÉS-kvartett.

⁸ Ahogyan Gács Anna fogalmazott: „megpróbálunk Mucsán Olimposzt csinálni” = ÉS-kvartett.

⁹ Reinhart KOSELLECK, *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*, = *Uő., Elmúlt jövő: A történeti idők szemantikája*, Budapest, Atlantisz, 2003, 242.

¹⁰ *I.m.* 243.

¹¹ BALAJTHY Ágnes, *A különbözőség halálos veszélye, Alföld*, 2015/május, 125.

